

OVLADAVANJE FRAZEMIMA U HRVATSKOM KAO DRUGOM I STRANOM JEZIKU

Milvia Gulešić Machata

Title: Acquisition of Idioms in Croatian as a Second and Foreign Language

Abstract: This study discusses the adequate acquisition of idioms in Croatian as a second and foreign language, and seeks to answer questions about which levels they should be taught at, and what are the most important criteria for the selection of adequate idioms. The text discusses the acquisition of idioms with simpler and more complex morphosyntactic structure, idioms belonging to different groupings (registers), and it talks about the idioms and cultural competence.

Key words: acquisition of idioms; Croatian as L2; frequency; morphosyntactic structure; cultural competence

1. Ovladavanje frazemima u drugim i stranim jezicima

Frazemi, izrazi koji se sastoje od najmanje dviju sastavnica za koje je karakteristična ustaljenost upotrebe, cjelovitost i relativno čvrsta struktura (Menac – Fink Arsovski – Venturin 2014: 5), leksičko su blago svakog jezika pa bi neizvorni govornici određenoga jezika uz lekseme i kolokacije trebali ovladati i frazemima tog jezika koji uče. Ovladavanje frazemima uglavnom je složenije od ovladavanja leksemima i kolokacijama. Struktura je frazema čvrsta i najčešće nisu moguće nikakve promjene u njoj (naprimjer *jesti iz ruke* komu, *držati na uzdi* koga, *smrtni grijeh*, *žuta minuta*) ili su pak dopuštene minimalne promjene (naprimjer *puna je kapa* (kufer) koga, čega komu, *pao je kamen* (teret) sa srca komu, *doći* (stići) na zelenu granu, *biti* (živjeti) na čijoj grbači). Stoga u udžbenicima za početnike namijenjenima učenju različitih jezika kao stranih gotovo u pravilu nema frazema, već se oni pojavljuju na višim razinama učenja jezika.

Da bi se neka leksička jedinica smatrala u potpunosti naučenom, potrebno je ovladati i kolokacijskim odnosima u kojima se ona pojavljuje. Također, da bi se ovladalo leksičkim fondom u vezi s određenom temom ili pak leksičkim fondom koji se upotrebljava u određenim govornim činovima, potrebno je ovladati i frazemima koji se u takvim situacijama mogu upotrijebiti. Naravno, u kojoj mjeri treba ovladati frazemima ovisi o različitim čimbenicima, od kojih je najvažniji razina na kojoj se jezikom ovladava. Što o ovladavanju frazemima na pojedinim razinama govori ZEROJ?

2. Frazemi i razine prema ZEROJ-u

U ZEROJ-u se o frazemima (u hrvatskom prijevodu ZEROJ-a oni se nazivaju idiomatskim izrazima) govori u vezi s dvjema najvišim razinama, razinama iskusnoga govornika, tj. C1 i C2. U tablici *Opće razumijevanje govora* (s. 67) za govornika na razini C1 navodi se da može „razumjeti velik broj idiomatskih izraza“. U tablici *Gledanje televizije i filmova* (s. 74) za razine C1 i C2 navodi se da korisnik „može pratiti filmove u kojima se obilno koriste idiomatski izrazi“. U tablici *Ukupna govorna interakcija* (s. 76) za korisnika na razini C2 piše da se „dobro služi idiomatskim izrazima (...), svjestan njihova konotativnog značenja“, dok se u vezi s korisnikom na razini C1 u toj tablici ne spominju idiomatski izrazi, već da „vlada bogatim rječnikom“, za što se može pretpostaviti da uključuje frazeme. Isto je i u tablici *Opseg vokabulara* (s. 115): vladanje idiomatskim izrazima spominju se u vezi s korisnicima na razini C2, dok se kod korisnika na razini C1 navodi vladanje bogatim rječnikom. U tablici *Sociolingvistička primjerenost* (s. 125) za korisnika na razini C2 piše da „dobro vlada idiomatskim izrazima (...), svjestan njihova skrivenog značenja i asocijacija koje pobuđuju“, a za korisnika na razini C1 navodi se da „može razumjeti velik broj idiomatskih izraza“. Ne objašnjava se što znači „velik broj“ – koliko je to frazema niti po kojem kriteriju njima treba ovladavati.

Frazemima, dakle, prema ZEROJ-u vladaju samo korisnici na razini C2, dok ih korisnici na razini C1 mogu razumjeti. Međutim, ovladanost frazemima potrebna je mnogo prije razina iskusnoga korisnika prema ZEROJ-u, već na razini samostalnoga korisnika, u prvom redu na razini B2, a najčešćim frazemima trebali bi ovladati i govornici na razini B1. Ako je neki frazem vrlo frekventan, može se njime ovladati i na nižoj razini, razini temeljnoga korisnika. U poučavanje, kao i u udžbenike i priručnike hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, frazeme bi trebalo uvoditi znatno prije razina C1 i C2, jedinih razina u vezi s kojima se u Zeroju spominje ovladanost frazemima. S obzirom na to su (i) u hrvatskom jeziku mnogi frazemi česti, njihovo poznavanje sastavni je dio komunikacijske kompetencije govornika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika. U seriji udžbenika za hrvatski kao drugi i strani jezik *Razgovarajte s nama!*, koji pokrivaju razine A2,

B1, B2 i C1, frazemi se pojavljuju sustavno, u svakoj udžbeničkoj lekciji, u vezi s temama i leksikom kojim se ovladava, a i u udžbeniku *Hrvatski za početnike* navode se neki frekventni frazemi. Dva udžbenika sadrže i *Rječnik frazema* i izreka s oko 70 frazema i izreka (u udžbeniku za razine A2–B1) te sa stotinjak frazema i izreka (u udžbeniku za razine B1–B2). Autorice tih udžbenika smatraju da se frazemi u poučavanje trebaju uvoditi znatno prije najviših razina, na kojima se spominju u ZEROJ-u.¹²⁰

U priručniku *Hrvatski B2: opisni okvir referentne razine B2* (Grgić – Gulešić Machata 2014) popisani su mnogi frazemi. U poglavlju *Jezične funkcije* popisano je pedesetak frazema,¹²¹ u poglavlju *Opći pojmovi* dvjestotinjak,¹²² a u poglavlju *Posebni pojmovi* stotinjak¹²³. Međutim, ni taj popis od oko 350 frazema nije propis kojega se treba strogo držati, već smjernica. Taj se popis može povećati ili smanjiti, ovisno o potrebama koje imaju učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na određenom tečaju ili studiju i temama kojima ovladavaju.

3. Ovladavanje značenjem frazema

Većini je frazema svojstvena slikovitost i visoki stupanj ekspresivnosti. Činjenica da su frazemi desemantizirane jezične jedinice (tj. da je neka sastavnica frazema izgubila svoje prvotno leksičko značenje, ili više njih, ili sve sastavnice, a da su kao cjelina dobile novo značenje) zasigurno otežava učenje frazema u stranim jezicima, pa tako i u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku. Budući da se frazemsko značenje ne ostvaruje zbrojem leksičkih značenja pojedinih njegovih sastavnica, značenje frazema mora se zasebno učiti. Naprimjer, rečenicu *Mačka kašlje* učenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika razumjet će ako poznaje značenje leksema *mačka* („domaća životinja, sisavac s pandžama, lovi miševе“) i *kašljati* („bez voljnog poticaja naglim nadražajem izbacivati zrak i sekret iz dišnih organa, po-

120 Na slabu zastupljenost frazema u (dotadašnjim) udžbenicima hrvatskoga kao inoga jezika upozorava V. Požgaj Hadži (2007: 144). Međutim, i u članku *Otkrivanje skrivenoga u hrvatskim i poljskim nacionalnim frazemima* (Vidović Bolt – Kodrić 2011) navodi se da su frazemi u udžbenicima hrvatskoga kao drugoga i stranoga slabo zastupljeni. Stvarno je stanje drugačije, tj. frazemi su u nekim udžbenicima jako dobro zastupljeni (u udžbenicima *Razgovarajte s nama* iz 2008. (za razine A2–B1) i 2011. (za razine B1–B2), a frazemima su autorice posvetile veliku pozornost i u udžbenicima koji su izašli 2015. godine (za razinu B2 i za razine B2+ i C1).

121 Naprimjer u potpoglavlju *Izražavanje zadovoljstva i sreće* (s. 91 i 92) navode se frazemi *kao iz priče / kao u priči / kao na filmu, biti na konju, pala je sjekira u med komu, biti pod kontrolom, dati pet*.

122 Naprimjer u potpoglavlju *Fizičke osobine*, pod temom *Vid i vidljivost*, navode se frazemi *ne vidjeti <ni> prst pred nosom, gledati (buljiti) kao tele u šarena vrata, biti na vidiku, zatvarati/zatvoriti oči pred kim*.

123 Naprimjer u potpoglavlju *Dijelovi tijela* navode se frazemi kojima je sastavnica leksem kojim se imenuje dio tijela, naprimjer *Ahilova peta, bacati/baciti oko na koga, na što, praznik za oči, bez dlake na jeziku* i mnogi drugi.

sebno pluća“), dok mu u ispravnom dekodiranju izraza *mačji kašalj* ne pomaže činjenica da razumije značenje leksema *mačji* („koji je svojstven mački, koji joj pripada“, „koji je poput mačke“) i *kašalj* („nadražajem izazvano naglo izbacivanje zraka iz pluća“). Frazem *mačji kašalj* moguće je razumjeti samo ako je učenik naučio njegovo značenje: „mala (neozbiljna) stvar, sitnica, nešto zanemarivo“. No, budući da su frazemi desemantizirane leksičke jedinice, čak i nije nužno da učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika razumiju značenje svakoga pojedinoga leksema koji je sastavnica frazema, ali je poželjno.

4. Frazemi i hrvatski kao drugi i strani jezik

4.1. Frazemi u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku i njihova čestota

Poneki su frazemi u hrvatskom jeziku leksički zahtjevniji od drugih, tj. u nekim se frazemima pojavljuju leksemi koji nisu činjenice svakodnevnoga jezika. U frazemima tako nalazimo dijalektizme (naprimjer imenica *kantar* u frazemu *razumjeti se u što kao magarac (magare) u kantar*) i knjiške riječi (naprimjer imenica *skuti* u frazemu *držati se čijih skuta*), ali još su češće od dijalektizama i knjiških riječi sastavnica frazema leksemi koji su činjenice standardnoga leksika, no nisu česti. Može se postaviti pitanje trebaju li učenici hrvatskoga kao inoga jezika ovladati frazemom koji sadrži sastavnicu koja je regionalna, dijalektalna ili je pak riječ o rijetkom leksemu. Međutim, za ovladavanje frazemima kriterij ne bi trebala biti čestota uporabe pojedinih njegovih sastavnica u hrvatskom jeziku, već čestota frazema kao jedinice.

S obzirom na to da ne postoji čestotni rječnik hrvatskih frazema, njihova se čestotnost treba provjeravati u jezičnim korpusima. Naravno, ovladavanje određenim leksikom, pa tako i frazemima, ne ovisi samo o njihovoj frekventnosti, već i o drugim čimbenicima – naprimjer ako pojedini učenik treba ovladati leksikom određenoga tematskog područja, ovladat će i frazemima kojima neće ovladati drugi učenici njegove razine.

4.2. Frazemi u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku i njihova morfosintaktička struktura

Poneki su frazemi u hrvatskom jeziku morfološki i sintaktički složeniji od drugih – naprimjer frazem *čekaj, magare (magarče), dok (da) trava naraste* morfološki je i sintaktički složeniji od naprimjer frazema *žuta minuta*). Trebaju li učenici hrvatskoga kao inoga jezika ovladavati samo frazemima čiju morfosintaktičku strukturu poznaju? Trebaju li najprije ovladati samo jednostavnim strukturama (naprimjer imenica + pridjev: *žuta minuta, plava koverta* ili naprimjer glagol + izravni objekt: *lomiti jezik, prodavati zjake*), a naprimjer frazemom *čekaj, magare*

(*magarče*), *dok (da) trava naraste* tek tada kada ovladaju imperativom, vokativom i zavisno složenim rečenicama? Iako se i morfološki i sintaktički složenijim frazemima u može ovladati leksički, zapravo nema potrebe da učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika ovladavaju njima prije nego su morfologijom i sintaksom ovladali dovoljno da razumiju morfološke i sintaktičke odnose u takvom frazemu. Na razinama na kojima učenici još nisu hrvatskom gramatikom ovladali u mjeri da mogu razumjeti morfološki i sintaktički složenije frazeme, trebali bi ovladavati morfološki i sintaktički jednostavnijim frazemima. No ako je određeni leksem sa složenijom morfološkom i sintaktičkom strukturom frekventan, njima je potrebno ovladati – leksički. To znači da učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika ne moraju uvijek ovladavati samo onim frazemima čiju gramatičku strukturu mogu u potpunosti razumjeti. Naprimjer, da bi ovladali frazemom *otvoriti/otvarati četvere (četvore) oči*, u kojem se pojavljuje brojevni pridjev, ne moraju biti na razini samostalnoga korisnika. Iako se ovladanost brojevnim pridjevima u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku očekuje tek na razini samostalnoga korisnika, taj frazem učenici mogu naučiti leksički. Dakle, učenici mogu ovladati frazemima i ako (još) nisu ovladali svim gramatičkim oblicima koji se u njima javljaju. Naravno da je poželjno da učenik razumije gramatičku strukturu frazema, ali nije baš uvijek nužno.

4.3. Frazemi u hrvatskom kao inom jeziku i registar kojem pripadaju

Komunikacijska kompetencija sastoji se od jezične, sociolingvističke i pragmatolingvističke kompetencije. Leksička je kompetencija sastavni dio jezične kompetencije, no ovladanost frazemima pokazatelj je i sociolingvističke kompetencije. Da bi neizvorni govornici bili sociolingvistički kompetentni, trebaju ovladati registrima, razlikama između jezičnih realizacija koje se upotrebljavaju u različitim kontekstima (ZEROJ 2005: 130). Razlikovanje formaln(ij)ih i neformaln(ij)ih registara izuzetno je važno za uspješnu komunikaciju na drugom ili stranom jeziku.¹²⁴

Mnogi frazemi pripadaju razgovornom stilu. A. Menac, Ž. Fink Arsovski i R. Venturin smatraju da većina frazema u hrvatskom jeziku pripada razgovornom stilu.¹²⁵ Uz razgovorne frazeme postoje i frazemi s vulgarnim sastavnicama (naprimjer *fina guzica*), ali i frazemi koji pripadaju višem jezičnom varijetetu (*ostati (biti) upisan (zabilježen i sl.) zlatnim slovima <gdje>, baviti se mišlju, misao (ideja) vodilja, srušio se <sav (čitav)> svijet komu, kad se sve zbroji i oduzme* i mnogi drugi frazemi). Međutim, u rječnicima hrvatskih frazema uz frazeme se ne navode kvalifikatori.

124 O tome kakvu varijetetu poučavati govornike hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika v. Udier i Gulešić Machata (2011).

125 „Frazemi u većini slučajeva pripadaju razgovornom stilu (naprimjer *mačji kašalj*)“ (Menac – Fink Arsovski – Venturin 2014: 5)

U udžbenicima i priručnicima za hrvatski kao drugi i strani jezik svakako bi bilo poželjno uz frazem navesti odgovarajući kvalifikator: *razg.*, *vulg.* ili *knjiš.*¹²⁶

4.4. Frazemi u hrvatskom kao inom jeziku i kulturološka kompetencija

Neki su frazemi u hrvatskom jeziku nacionalni frazemi, tj. postoje samo u hrvatskom jeziku (naprimjer *Martin u Zagreb*, *Martin iz Zagreba*, *iskakati iz paštete*, usp. Vidović Bolt – Kodrić 2011). Ovladavanje takvim frazemima zasigurno pridonosi ne samo jezičnoj, već i kulturološkoj kompetenciji u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku. Međutim, i kod ovladavanja nacionalnim frazemima vrijedi ono što je već rečeno, a to je da je najvažniji kriterij pri odabiru frazema kojima će učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika ovladati – njegova čestota u jeziku. Ako je neki nacionalni frazem rijedak, nije potrebno ovladavati njime prije najviše razine učenja.

I ovladavanje hrvatskom inačicom nekog internacionalnog frazema pridonosi ne samo jezičnoj, već i kulturološkoj kompetenciji učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika. Takvim je frazemima nerijetko i lakše ovladati jer postoje u prvim jezicima učenika. No kriterij po kojem se ovladava frazemima u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku ne bi trebala biti u prvom redu ni činjenica da je neki frazem internacionalan (pa je učenicima lakše ovladati njime kad postoji ekvivalent u njihovu prvom jeziku), već ponajprije njegova frekventnost u jeziku kojim se ovladava.

Ovladavanje frazemima općenito u velikoj mjeri pridonosi kulturološkoj kompetenciji neizvornoga govornika hrvatskoga jezika, no pri sastavljanju programa za učenje, u koji su uključeni frazemi, najvažniji je kriterij njihova frekventnost.

5. Zaključne napomene

Frazemi omogućavaju bogatstvo, raznolikost i ekspresivnost izraza, stoga je ovladavanje frazemima u drugom i stranom jeziku važna za postizanje komunikacijske kompetencije. Isto naravno vrijedi za hrvatski jezik.

Iako su prema Zeroju frazemi sastavni dio učenikove kompetencije tek na razinama C1 i C2, oni se u nastavu i udžbenike hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika trebaju uvoditi znatno prije tih razina. Ponekim se (naprimjer poredbenim) frazemima može ovladati i na početnoj razini učenja, a od razine B1 neizvorni bi se govornici hrvatskoga jezika trebali služiti najfrekventnijim frazemima.

126 Kvalifikator *razg.* naveden je uz frazeme u seriji udžbenika autorica *Razgovarajte s nama!* (Marica Čilaš Mikulić, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier) u lekcijama u kojima se određeni frazemi javljaju, kao i u rječniku frazema na kraju udžbenika. Također, taj je kvalifikator naveden uz frazeme u knjizi *Hrvatski B2: Opisni okvir referentne razine B2* (Grgić – Gulešić Machata 2014).

Znatan napor prema tomu cilju učinjen je u suvremenim udžbenicima i opisnim okvirima hrvatskoga jezika.

Kriterij za izbor frazema kojima će se u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku ovladavati trebala bi biti ponajprije učestalost frazema u hrvatskom jeziku. Ako je frazem rjeđi, trebao bi se učiti na višoj razini.¹²⁷ Odluku o tome koji će se frazemi poučavati otežava činjenica da ne postoji čestotni rječnik frazema, već je odluka o tome prepuštena autorima udžbenika i priručnika za hrvatski kao drugi i strani jeziku te lektorima. Čestotnost frazema trebala bi se provjeravati u jezičnim korpusima.

Morfološki i sintaktički složeniji, ali česti frazemi, trebali bi se poučavati leksičkim pristupom, dakle učenici mogu frazemom ovladati leksički prije nego ovladaju gramatičkim pravilima koja se pojavljuju u tom frazemu. Ako određeni frazemi sa složenijom morfološkom i sintaktičkom strukturom nisu u hrvatskom jeziku česti, nije potrebno da neizvorni govornici njima ovladaju, kao što nije potrebno niti da ovladaju frazemima s jednostavnijom morfološkom i sintaktičkom strukturom koji su rijetki.

Pri poučavanju frazema i u ovladavanju njima svakako bi trebalo voditi računa o registru kojem pripadaju. Frazemi koji pripadaju razgovornom stilu trebali bi biti označeni kao razgovorni u udžbenicima i priručnicima hrvatskoga jezika kao drugoga i stranoga.

Kriterij po kojem se ovladava frazemima u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku ne bi trebala biti u prvom redu ni činjenica da je neki frazem internacionalni (pa je učenicima lakše ovladati njime kad postoji ekvivalent u njihovu prvom jeziku) ni – obratno – činjenica da je neki frazem nacionalni (pa je ovladavanje njime ujedno postizanje kulturološke kompetencije u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku).

Milvia GULEŠIĆ MACHATA

Sveučilište u Zagrebu // University of Zagreb
Zagreb, Hrvatska // Zagreb, Croatia

127 Poneki su frazemi, zabilježeni u rječnicima hrvatskih frazema, nepoznati i izvornim govornicima, tj. ni svi izvorni govornici ne vladaju cijelim frazemskim fondom nekoga jezika. Za potrebe ovoga rada provedena je anketa na malom uzorku koja je pokazala da ni izvorni govornici ne znaju značenje nekih hrvatskih frazema (naprimjer *ljubiti se kroz kamiš* < kim >).